

Маркова М. В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СОНЕТ ДЖОНА ДОННА «THIS IS MY PLAY'S LAST SCENE» В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У пропонованій статті досліджено історію перекладної рецепції поетичного тексту маловідомого в Україні англійського пізньоренесансного лірика, прозаїка та проповідника Джона Донна (1572–1631) під назвою «This is my Play's Last Scene» (сонет VI із віршового циклу «Священні сонети»). Розглянуто три його україномовні переклади, здійснені у різний час Віктором Коптіловим, Віктором Марачем і Назарієм Назаровим. Виокремлено характерні змістові та формальні особливості кожного із цих перекладів, а також здійснено їх порівняльний аналіз із оригіналом. Встановлено, що варіант перекладу, запропонований Віктором Коптіловим, зважаючи на культурно-історичні та суспільно-політичні обставини його створення, найменше корелює з оригінальним текстом. Перекладач максимально секуляризує твір Джона Донна, заміщуючи яскраву християнську образність на нейтральні художні елементи. Переклад Віктора Марача – найбільш еквілінарний. Цей перекладач допускає низку неточностей у плані змісту, проте форму оригіналу відтворює надзвичайно точно, послідовно дотримуючись розміру, схеми римування та навіть різновиду рим, використовуваних англійським митцем. Натомість переклад Назарія Назарова, що побачив світ у 2015 році, найбільш точно відображає формально-змістову єдність поезії Джона Донна. Перекладач майже дослівно передає зміст Доннового вірша і хоча й перекладає його не традиційним для сонета п'ятистопним, а шестистопним ямбом, доволі вдало відтворює невимушено-розмовні інтонації оригінального тексту. Відтак зроблено висновок, що саме варіант перекладу, випрацюваний Назарієм Назаровим («Моїй виставі призначають небеса...»), може вважатися найбільш адекватним та якісним.

Ключові слова: Віктор Коптілов, Віктор Марач, Джон Донн, Назарій Назаров, переклад, перекладна інтерпретація, перекладна рецепція, сонет.

Постановка проблеми. Англійський пізньоренесансний митець Дж. Донн належить до тих письменників, чий ліричний спадок не надто популярний серед вітчизняних перекладачів. На сьогоднішній день українською мовою перекладено лише трохи більше, ніж пів сотні його віршів.

Перші україномовні тексти Дж. Донна побачили світ 1978 р. в антології європейської лірики доби Відродження під назвою «Світанок» [7], підготованій до друку Дмитром Павличком. До збірки увійшли такі вірші, як «Розлука без туги» (перекладач – Віктор Коптілов), «Штиль» («З послання Крістоферу Бруку») (перекладач – В. Коптілов), «Пішов останній акт моєї драми...» (сонет VI із циклу «Священні сонети») (перекладач – В. Коптілов), «Мізерна смерте, хай тебе назвуть...» (сонет X із циклу «Священні сонети») (перекладач – Леонід Череватенко) та уривок із поеми «Анатомія світу» (перекладач – В. Коптілов).

У 1983 р. Д. Павличко публікує свій переклад вірша «Death, be not proud...» (сонет X із циклу

«Священні сонети») під назвою «Не величайся, смерте...» у збірці «Світовий сонет» [8].

Наступні здобутки у поширенні творчості Дж. Донна в Україні належать журналу «Всесвіт», на сторінках якого друкувалися переклади, здійснені Богданом Завідняком [1] (твори із циклу «Священні сонети»: «Невже мене створив Ти, щоб стлівав?» (I), «Коли б зідхання й плач прийшли звідтіть...» (III), «Збий серце, Триєдиний Бог» (XIV), «О хвилювання й сумніви в борні...» (XIX), послання «Містеру К. Б.» («Мій друже, не забути з довгих літ...»), «Містеру С. Б.» («О, ти, що тайни закутків дізнав...»), любовні поезії «Розпад» і «Заповіт Джона Донна», елегія «Елегія на упокій леді Маркгем»), та Л. Череватенком («До моєї володарки, що спати вкладається»).

Дві поезії Дж. Донна («Блоха» та «Моїй виставі призначають небеса...» (сонет VI із циклу «Священні сонети»)) стали доступними для україномовного читача у 2015 р., будучи вміщеними до малої антології світової поезії під назвою «Сади Адоніса» (перекладач і упорядник – Назарій Назаров) [6].

На шпальтах періодичного видання «Суспільний кореспондент» нещодавно з'явився і найновіший переклад із Дж. Донна – вірш «У боротьбі» (сонет XIX із циклу «Священні сонети»), здійснений Сергієм Дзюбою [2].

Найповніший корпус україномовних перекладів англійського автора належить сьогодні перу Віктора Марача. Щоправда, він, на превеликий жаль, неопублікований і доступний лише у мережі Інтернет [3] («Його портрет», «Заповіт», «Примара», «Твікенгемський сад», «Звершення», «Парфуми», «Розбите серце», «Безмежність любові», «Любовний поступ», «Любовна війна», «Прощання зі сльозами», «Канонізація», «Епіталама, написана в Лінкольнз Інні», «Вечірня в День св. Люції, найкоротший в році», «Єресь», «Мрія», «Похорон», «Мощі», «Екстаз», «Співдружність», «Сон», «Лихварство любові», «Потрійний дурень», «Любовна наука», «Блоха», «Підрахунок», «Парадокс», «Анаграма», «Боже-ственність любові», «Застереження», «Ворожба над портретом», «Приманка», «Гарячка», «Повітря й ангели», «Алхімія любові», «Пісня (Впіймай зорю, що впала)», «Річниця», «Схід сонця», «Творцю мій, прахом йдуть труди твої...» (сонет I із циклу «Священні сонети»), «Я – світ маленький, створений з земних...» (сонет V із циклу «Священні сонети»), «Останній вихід мій – вже не змінить...» (сонет VI із циклу «Священні сонети»), «О смерте, що всесильна, не гордись...» (сонет X із циклу «Священні сонети»), «Трилийкий Боже, в серце моє бий...» (сонет XIV із циклу «Священні сонети»), «З тих пір, як та, яку я так любив...» (сонет XVII із циклу «Священні сонети»), «Яви, Ісусе, наречену нам...» (сонет XVIII із циклу «Священні сонети»), «Щоб мучить мене, крайнощі у всім...» (сонет XIX із циклу «Священні сонети»)).

Як бачимо, найбільше українські перекладачі працювали із поетичними текстами «Священних сонетів» («Holly Sonnets») – циклу, створеного Дж. Донном у другий період творчості, протягом 1607 – 1614 рр. Окремі з них отримали відразу по кілька перекладних інтерпретацій: так, сонет I перекладений двічі (Б. Завідняк, В. Марач), сонет VI – тричі (В. Коптілов, Н. Назаров, В. Марач), сонет X – теж тричі (В. Марач, Д. Павличко, Л. Череватенко), сонет XIV – двічі (Б. Завідняк, В. Марач), сонет XIX – тричі (С. Дзюба, Б. Завідняк, В. Марач). Двічі так само перекладені такі любовні поезії англійського митця, як «The Flea» / «Блоха» (В. Марач, Н. Назаров) та елегія «To his Mistress Going to Bed» (у перекладі Л. Чере-

ватенка – «До моєї володарки, що спати вкладається», у перекладі В. Марача – «До моєї коханої, вкладаючись у ліжко») і тричі – мабуть, найбільш відомий вірш Дж. Донна – «A Valediction Forbidding Mourning» (у Б. Завідняка – «Прощання із заборону плачу», у В. Коптілова – «Розлука без туги» й, нарешті, у В. Марача – «Прощання, що відміння печаль»).

Постановка завдання. Звісно, кожен із перекладачів розумів і перекладав лірику Дж. Донна по-своєму. Кожен використовував індивідуально-авторські техніки перекладу, улюблені фонетичні, лексичні, граматичні, синтаксичні і стилістичні засоби та прийоми образотворення, проявляючи тим самим власну неповторну перекладацьку манеру, стаючи «впізнаваним». Порівнюючи різні переклади одного і того самого вірша, можна побачити, як, залежно від перекладацького потрактування, варіюється не лише зовнішня форма, але й зміст і сенс Доннового вірша. Метою пропонованої розвідки є саме такий порівняльний аналіз трьох варіантів україномовного перекладу сонету «This is my Play's Last Scene» з оригіналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладні інтерпретації названого твору ще не були предметом дослідження в українській науці про літературу, як і перекладний масив текстів Дж. Донна загалом. Окремі аспекти перекладної рецепції англійського митця в Україні висвітлені нами в статті «Джон Донн: ступаючи на terra incognita» [4], а також у доповіді запорізької дослідниці Дар'ї Москвітної, опублікованій у збірнику тез конференції «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU» [5].

Виклад основного матеріалу. Сонет Дж. Донна написаний доволі простою мовою, з мінімумом металогічного слововживання (за винятком персоніфікації смерті та розгорнутого метафоричного зіставлення життя і мандрівки, а точніше – паломництва, а також життя і театральної вистави). Він не поділений на строфи, проте схема римування (abba abba cdcd ee) дозволяє розбити текст на три катрени та двовірш-ключ.

У першому катрені англійський автор у кожному рядку, чотири рази вживаючи один і той самий прикметник «last» («останній»), на різний манер варіює одну і ту саму думку – життєвий шлях ліричного героя добігає до логічного завершення:

*This is my play's last scene; here heavens appoint
My pilgrimage's last mile; and my race*

*Idly, yet quickly run, hath this last pace;
My span's last inch, my minute's latest point...* [9].

На початку другого катрену з'являється мото-рошний образ ненажерливої Смерті, котра, однак, може поглинути лише людське тіло, але не душу, якій належить життя вічне. Тут же Дж. Донн уводить мотив священного трепету, безмежного страху перед Творцем, який буквально «потрясає кожен суглоб»:

*And gluttonous Death will instantly unjoint
My body and soul, and I shall sleep a space;
But my ever-waking part shall see that face,
Whose fear already shakes my every joint* [9].

У третьому катрені, а також у фінальному дво-вірші розгортається монолог ліричного суб'єкта, звернений до Бога, у якому той просить очистити його від пекельного тягара гріхів та судити праведним судом:

*Then, as my soul to heaven her first seat takes
flight,
And earth-born body in the earth shall dwell,
So fall my sins, that all may have their right,
To where they're bred and would press me to hell.
Impute me righteous, thus purged of evil,
For thus I leave the world, the flesh, the devil* [9].

Перший переклад цього сонета на українську мову належить В. Коптілову. Його специфіка значною мірою зумовлена часопросторовими реаліями, у яких він створювався – 70-і рр. минулого століття, СРСР. Текст В. Коптілова максимально секуляризований. З нього зникають практично всі релігійні елементи, натомість у першому катрені з'являється відсутній у Дж. Донна художній образ «розчахнутої брами» смерті:

*Пішов останній акт моєї драми,
Остання миля мандрівок моїх,
Все швидший рух до рубежів сумних,
До всім навстріч розчахнутої брами* [7, с. 171].

Якщо далі англійський поет веде мову про архівагомі, концептуальні для нього як для священника та проповідника речі – гріх, пекло, страшний суд, диявола, возз'єднання із Богом після смерті, то у В. Коптілова з усього масиву релігійної образності оригіналу залишається лишень епізодичний образ Господа, якого ліричний суб'єкт бачить «у снах», а не «в обличчя» («shall see that face»), безпосередньо, як у Дж. Донна. Гріх у В. Коптілова замінений

на нейтральне «усе лихе», пекло – на «те, що штовхало тут на вчинки злі», диявол – на «марноту», а мотиви останнього суду та покаєнної розмови ліричного героя із Творцем узагалі опущені:

*Ненатла смерть уже не за горами,
Вона мій дух звільнить з тенет лихих,
І я того побачу в снах своїх,
Перед чийми трепетав громами.
Коли мій дух нареши́ти в небо зрине,
А тіло упокої́ться в землі,
Тоді мене усе лихе покине,
Те, що штовхало тут на вчинки злі.
Так осяйну здобувши чистоту,
Забуду я і світ, і марноту* [7, с. 171].

Формально В. Коптілов точно дотримується схеми римування оригіналу, використовуючи п'ятистопний ямб і чергуючи жіночі (перший і четвертий рядки катренів) та чоловічі (другий і третій рядки катренів, а також перший рядок двовірша) рими.

Переклад В. Марача за змістом уже значно ближчий до оригінального тексту, проте і в ньому християнський наратив значною мірою ослаблений. У Дж. Донна метафорою життя є не просто дорога, а «паломництво» («*my pilgrimage*»), тобто мандрівка, яка має виразно релігійне призначення і закінчується у святому місці. Натомість в аналізованому перекладі це просто «шлях»:

*Останній вихід мій – вже не змінить
Нічого в цій виставі – дрозж в ногах:
Життя мого закінчується шлях,
Долаю в нім останні дюйм і мить...* [3].

Страх і пієтет перед Богом у варіанті В. Марача перетворюються на страх перед смертю, зникають також мотиви безсмертя душі та фінального суду, хоча збережені при цьому звертання протагоніста до Господа з благаннями про звільнення від гріхів і прощення:

*Смерть-ненажера скоро зір затьмить
І моє тіло перетворить в прах;
Зарання вже я відчуваю страх,
Кудає в жар і все в мені тремтить.
Душа полине вгору в небеса,
А плоть сягне земної низини –
Мені ж до пекла йти, бо нависа
Гріхів тягар – від них, прошу, звільни!
Прийми ж мене й прости мені вину,
Як світ покину, й тіло, й сатану* [3].

Таким чином, і в перекладі В. Марача бракує цілої низки принципово важливих для англійського митця художніх образів і мотивів. Щоправда, потрібно відзначити, що цей переклад значно вирає серед інших своєю формальною майстерністю. Перекладач відтворює розмір Доннового вірша дуже точним п'ятистопним ямбом, і навіть ті незначні відхилення у вигляді пірихію є здебільшого ритмічними – трапляються переважно в одній і тій

самій четвертій стопі. Також В. Марач послідовно витримує чоловічу риму, притаманну для сонета Дж. Донна. Тобто форма саме цього україномовного перекладу є найбільш еквілітарною.

Насамкінець звернімося до тексту Н. Назарова. На нашу думку, семантично він найбільш близький до поезії Дж. Донна. Для зручності порівняння наведемо власний підрядник та варіант Н. Назарова:

Дж. Донн

*Це остання сцена моєї п'єси; тут небеса призначили
Моєму паломництву останню милю; і мій життєвий шлях
Невтомно, але швидко збігає, робить останній крок;
Моєї відстані останній дюйм, моя остання хвилина;
І ненажерлива Смерть миттєво розлучить
Мої тіло і душу, і я засну;
Але моя частина, що ніколи не спить, побачить обличчя
того,
Страх перед ким уже стрясає кожен мій суглоб.*

*Тоді, коли моя душа здійснить свій політ до небес,
А земне тіло у землі замешкає,
Відкинь мої гріхи, що всі мають міць,
Туди, де вони були виплекані, і тягнуть мене до пекла.
Суди мене праведного і таким чином очищеного від зла,
Бо так я полишив світ, плоть, диявола.*

Н. Назаров

*Моїй виставі призначають небеса
останній акт, паломництву – останню милю,
вкорочується шлях мій кожну хвилину,
і вже наприкінці мій час, що вигаса.
Хоч смерті непробудній буду я яса,
душа, що тлінному чужа вже буде тілу,
не спатиме, а споглядати буде сміло
лице Того, чий страх всього мене стряса.
Коли ж душа на небо вирушить в політ,
а тіло за оселю землю сю посяде,
тоді гріхи свої я зможу відпустити,
щоб не тягли мене униз, в провалля Аду.
Тоді, вже чистого, суди мене в чесноті,
Бо так залишив я цей світ і біса плоті [6, с. 95].*

Як бачимо, переклад Н. Назарова цілком симетричний до оригіналу. Єдина відмінність – смерть у цьому перекладі не «ненажерлива», як у Дж. Донна («gluttonous»), а «непробудна». Можливо, таким епітетом перекладач мав на меті посилити мотив безсмертя душі, позаяк метрично епітет «ненаситна» цілком уписувався у його текст.

Цікаво, що Н. Назаров зраджує традицію перекладати сонети п'ятистопним ямбом – розмір його тексту теж ямбічний, проте шестистопний. При цьому перекладач використовує кілька цікавих лексичних одиниць: іменник іншомовного походження «яса» (з монгольської перекладається як «данина», «дань»), застарілу лексему «ад», діалектну форму займенника «цю» – «сю», а також дієслово «посяде» у не зовсім властивому для нього значенні (посідати можна призові місця і посади, але не оселю). Але зважаючи на те, що

і сам Дж. Донн не надто дбав про ритмічну стрункість своїх віршів, прагнув до розмовних інтонацій і використання різного роду незвичної для ліричних текстів лексики (географічної, астрономічної, медичної, юридичної тощо), через що не раз був критикований своїми сучасниками, навряд чи зазначені особливості перекладу Н. Назарова можна вважати його недоліками.

Висновки і пропозиції. Таким чином, із проаналізованих нами перекладів сонету Дж. Донна «This is my Play's Last Scene», здійснених в Україні, найбільш якісним є, на наш погляд, варіант Н. Назарова. Перекладач не лише дуже точно, майже буквально передав зміст оригіналу, відтворив специфічну християнську образність, але й засобами української мови надав своїй перекладній інтерпретації характерної для Дж. Донна розмовної стилістики, не загубивши при цьому потужного релігійного пафосу.

Список літератури:

1. Джон Донн (1572 – 1631). Вибрані поезії. З англійської переклав Богдан Завідняк. URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/936/41/>
2. Донн Дж. У боротьбі / пер. С. Дзюба. URL : <https://www.sknews.net/vpershe-opryliudneni-ukrainskoiu-movoiu-tvory-zarubizhnykh-avtoriv/>
3. Марач В. Із Джона Донна. URL : <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183>
4. Маркова М. Джон Донн : ступаючи на terra incognita. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3 (44.3). С. 146–150.

5. Москвітіна Д. Поезія Дж. Донна в українських перекладах. *International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU»* : conference proceedings (September 20–21, 2019). Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 154–157.
6. Сади Адоніса : мала антологія світової поезії / укл. і пер. Н. Назаров. Київ ; Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 180 с.
7. Світанок : із європейської поезії Відродження / упор. Д. Наливайко. Київ : Веселка, 1978. 196 с.
8. Світовий сонет : антологія / пер., передм., дов. про авторів та прим. Д. Павличка. Київ : Дніпро, 1983. 470 с.
9. Donne J. Holy Sonnets. VI. URL : <http://www.luminarium.org/sevenlit/donne/hollysonnet6.php>

Markova M. V. JOHN DONNE'S SONNET «THIS IS MY PLAY'S LAST SCENE» IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

The proposed article examines the history of the translational reception of John Donne's verse text, entitled «This is my Play's Last Scene» (sonnet VI from the verse cycle «Holly Sonnets»). Three Ukrainian translations of it, made at different times by Viktor Koptilov, Viktor Marach, and Nazarii Nazarov, are examined. Characteristic content and formal features of each of these translations are singled out, their comparative analysis with the original is carried out. It has been established that the version of the translation proposed by Viktor Koptilov, taking into account the cultural-historical and socio-political circumstances of its creation, weakly correlates with the original text. The translator secularizes John Donne's work as much as possible, replacing bright Christian imagery with the neutral elements. Viktor Marach's translation is the most equilinear one. This translator admits a number of inaccuracies in terms of the meaning, but reproduces the form of the original extremely accurately, following the verse size, rhyming scheme and even the variety of rhymes of the English artist. Instead, the translation by Nazarii Nazarov, published in 2015, most accurately reflects the formal and meaningful unity of John Donne's sonnet. The translator conveys the sense of Donne's poem almost verbatim, and although he translates it not in traditional for the sonnets five-step, but in six-step iambic, he quite successfully reproduces the conversational intonations of the original text. Therefore, it has been concluded that the version of the translation made by Nazarii Nazarov can be considered the most adequate and high-quality.

Key words: John Donne, Nazarii Nazarov, Viktor Koptilov, Viktor Marach, sonnet, translation, translational interpretation, translational reception.